

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

Études sur Parménide (Sous la direction de Pierre Aubenque), Paris, Vrin, 1987, Τόμ. I, 324 σελ., τόμ. II, 378 σελ.

Ἀφιερωμένο στὴ μνήμη τοῦ σεβάσμιου Ἱστορικοῦ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας Pierre-Maxime Schuhl, τὸ δίτομο αὐτὸ συλλογικὸ ἔργο μὲ θέμα τὸ ἀρχαιοφιλὸς φιλοσοφικὰ βαρυσήμαντο Ποίημα τοῦ Παρμενίδου, ἀποτελεῖ ἐπεξεργασμένη συγκομιδὴ τῶν μηνιαίων συζητήσεων ἐπίλεκτων ἱστορικῶν τῆς φιλοσοφίας ἐπὶ δύο χρόνια, 1980 καὶ 1981, ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ Pierre Aubenque στὸ Centre de Recherches sur la Pensée Antique de l'Université de Paris-Sorbonne (Paris - IV).

Οἱ συζητήσεις ἐκεῖνες γύρω ἀπὸ τὸ γεραρὸ αὐτὸ κείμενο φιλοσοφίας, διεξαγμένες καὶ μὲ φιλολογικὴ ἐμβρίθεια συχνά, δὲν εἶχαν καταλήξει οὔτε σὲ ὁμοφωνία πάντοτε οὔτε σὲ διασκέδαση τοῦ συνόλου τῶν ἀποριῶν ἐρμηνείας τῶν διασωσμένων ἀποσπασμάτων εἴτε ὀρισμένων στίχων του, εἶχαν ἐπιτύχει ὅμως τὸν παραμερισμὸ σφαλμάτων, παραδοσιακῶν, σχετικὰ μὲ τὸ νόημα ὀρισμένων στίχων ἢ καὶ τὴ σημασία τους γιὰ τὴν Ἱστορία τῆς φιλοσοφίας, εἶχαν προπάντων παρουσιάσει τὴν κατάστασι τῆς ἕως τὴν ὀγδοῇ δεκαετίᾳ τοῦ αἰῶνα μας φιλολογικῆς-ἱστορικῆς ἐρευνας καὶ φιλοσοφικῆς ἐρμηνείας τοῦ παρμενίδειου ποιήματος, καὶ εἶχαν προσθέσει τὴν προσωπικὴ ἐρμηνευτικὴ συμβολὴ καὶ ἄλλῃ πνευματικὴ προσφορὰ πλειάδας ἀξίων ἱστορικῶν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ καὶ εἶναι πολύτιμο ἢ καὶ ἀπαραίτητο γιὰ ὅποιον μελετητὴ σήμερα τῆς φιλοσοφικῆς διδασκαλίας τοῦ Παρμενίδου τὸ δίτομο αὐτὸ συλλογικὸ ἔργο. Χαρακτηριστικὸ ἐξ ἄλλου τοῦ ἡθους του εἶναι ὅ,τι ἀναγράφεται γιὰ τὴ σημασία τοῦ φιλοσοφικοῦ Ἔπους τοῦ Παρμενίδου στὸ ἐξώφυλλο καὶ τῶν δύο τόμων: «Τὸ Ποίημα τοῦ Παρμενίδου εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀρχαίους μάρτυρες τῆς ἐκπληκτικῆς πνευματικῆς περιπέτειας, ποὺ ἐγκαινισμένη τὸν ἕκτο π.Χ. αἰῶνα στὶς δύο ἐσχατιὲς τοῦ «ἑλληνισμένου» κόσμου προκάλεσε τὴ γέννησι τῆς μεγάλῃς ἀθηναϊκῆς φιλοσοφίας τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς καί, διὰ μέσου αὐτῆς, ὁλόκληρης τῆς φιλοσοφικῆς παραδόσεως τῆς Δύσεως».

Ὁ τόμος I (σελίδες 530 καὶ πλέον), μὲ τίτλο *Τὸ Ποίημα τοῦ*



Παρμενίδου και υπότιτλο *Κείμενο, μετάφραση, κριτικό δοκίμιο* περιέχει, εκτός από τον Πρόλογο του Pierre Aubenque (σσ. XI-XIII), δύο εισαγωγικά σημειώματα για τον αναγνώστη, γραμμένα το ένα γαλλικά (XV-XIX), το άλλο αγγλικά (XXI-XXII), πίνακα βραχυγραφιών (XXIII), και προπάντων μνεία των πηγών των αξιοσπασμάτων, και ύστερα τα ίδια τα κείμενα των αποσπασμάτων, εκτυπωμένα με ωραία μεγάλα ελληνικά στοιχεία (εκτός από το απόσπασμα XVIII, εκτυπωμένο με λατινικά στοιχεία), και στην ίδια σελίδα γαλλική μετάφρασή τους και αγγλική μετάφρασή τους, και ακόμη πλουσιώτατες σημειώσεις για τη μετάφραση κάθε αποσπάσματος (σσ. 1-80). Περιέχει επίσης ο τόμος I έκτενέστατους πίνακες αρχαίων συγγραφέων (σσ. 81-91), νεώτερων συγγραφέων (σσ. 91-105), «Συμπληρωματικό Σημείωμα (Ἡ ανάγνωση των χειρογράφων, με αφορμή πρόσφατη έκδοση)» (σσ. 106-1118), Πίνακα των ελληνικών λέξεων (σσ. 119-134), και ακόμη, «Κριτικό Δοκίμιο - Είσαγωγή στην ανάγνωση του Παρμενίδου: Οί δύο όδοι του είναι και του μη-είναι» (σσ. 137-302) με δύο πίνακες: αρχαίων συγγραφέων (σσ. 305-308) και νεώτερων συγγραφέων (σσ. 309-310), και με αγγλική περίληψη (σσ. 311-319). Το κριτικό αυτό δοκίμιο έχει γραφεί από τον Denis O'Brien, υπεύθυνο άλλωστε για ολόκληρο τον τόμο, εκτός από τη γαλλική μετάφραση, γραμμένη από κοινού με τον Jean Frère, Καθηγητή Πανεπιστημίου του Στρασβούργου, άξιο και ειδικών συγχαρητηρίων για την εξαιρετική καλλιέργειά της.

Ο τόμος II (σελίδες 378), με τίτλο *Προβλήματα έρμηνείας*, περιέχει δέκα πέντε πραγματείες, ανεξάρτητες μεταξύ τους, γραμμένες, όλες σχεδόν, από άλλον ή κάθε μία, πάντοτε όμως για ειδικό θέμα σχετικό με το Ποίημα του Παρμενίδου: Χωρίζεται ο τόμος αυτός σε δύο μέρη (σελίδες 1-212 και 213-350), με τίτλους, το πρώτο «Παρμενίδης», το δεύτερο «Ἡ παράδοση του Παρμενίδου». Στις τελευταίες σελίδες του (351-375) υπάρχουν τρεις επιβλητικοί σε πλούτο πίνακες: χωρίων του Παρμενίδου, χωρίων άλλων αρχαίων συγγραφέων και παραπομπών σε νεώτερους συγγραφείς. Οί δέκα τέσσερες πραγματείες είναι γραμμένες γαλλικά, μία γερμανικά.

Ίδου οί τίτλοι των περιεχομένων στο πρώτο μέρος του τόμου II πραγματειών και το όνομα του συγγραφέως της κάθε μίας: Cordero, «Ἡ ιστορία του κειμένου του Παρμενίδου», Couloubaritsis, «Οί πολλαπλοί δρόμοι του Παρμενίδου», Brague, «Ἡ ἀληθοφάνεια του ψευδοῦς = Παρμενίδης άπ. I. 31-32», Viola, «Στις άπαρχές της γνωσιολογίας: διαλογισμοί για το νόημα του άπ. IV του Ποιήματος του Παρμενίδου», Aubenque, «Σύνταξη και σημαντική του είναι στο Ποίημα του Παρμενίδου», O'Brien, «Το είναι και ή αιωνιότητα», Barbara Cassin, «Το άσμα των σειρήνων στο Ποίημα του Παρμενίδου: παρατηρήσεις για το άπ. VIII,



26-33», Wiesner, «Διαλογισμοὶ γιὰ τὸν Παρμενίδη, ἀπ. VIII, 34», Frère, «Ὁ Παρμενίδης καὶ ἡ τάξις τοῦ κόσμου: ἀπ. VIII, 50-61».

Ἀπὸ τὶς ἐννέα πραγματεῖες αὐτές, ἡ πρώτη (Cordero) εἶναι ἱστορικο-φιλολογικὴ, ἡ δευτέρα (Couloubaritsis), ἡ πέμπτη (Aubenque) καὶ ἡ ἕκτη (O'Brien) ἀποτελοῦν φιλοσοφικὲς διερευνήσεις θεμάτων βασικῆς σημασίας γιὰ τὴν κατανόησιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Παρμενίδου, οἱ ἄλλες πέντε ἀναφέρονται, φιλοσοφικὰ ἢ καὶ φιλολογικὰ, σὲ ὁρισμένα χωρία τοῦ *Ποιήματος*, καὶ εἰδικώτερα τρεῖς (Cassin, Wiesner, Frère) σὲ διάφορους στίχους τοῦ μεγάλου ἀπ. VIII, ἐνῶ μία (Viola) στὸ ἀπ. IV, καὶ μία (Brague) στοὺς χαρακτηριζόμενους ἀπὸ τὸν συγγραφέα τῆς ὥς μὴ δεκτικὸς ἐρμηνείας στίχους 31-32 τοῦ ἀπ. I. Ὅλες εἶναι σπουδαῖες καὶ ἀποτελοῦν πολὺ σημαντικὴ εἰσφορὰ στὴ διαφώτιση τοῦ προκειμένου θέματος, μὲ εἰσδυτικὴ του μελέτη, ὅπου ἡ εὐθυκρισία εἶναι σύνδρομη τῆς ἐμβρίθειας τῶν συγγραφέων τους. Ἐξ ἄλλου, ὅμως, ὁρισμένες ἀπὸ αὐτὲς πλατυάζουν συχνὰ καὶ ὅλες σχεδὸν περιέχουν καὶ ἰσχυρισμοὺς ἀμφισβητήσιμους κάπως καὶ πάντως δεκτικὸς γιὰ περαιτέρω συζήτηση. Ἡ πραγματεία τοῦ Brague ἰδιαίτερα ὑπῆρξε καὶ πρόκληση γιὰ νὰ ἐπιχειρήσουμε πειστικὴ, ἴσως, ἐρμηνεία τῶν στίχων 31-32 τοῦ ἀπ. I καὶ νὰ προβοῦμε σὲ ἀντίστοιχη ἀνακοίνωση μὲ τίτλο «Ἡ δυαδικὴ γνωσιολογία τοῦ Παρμενίδου» (βλ. Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Συνεδρία 9 Μαρτίου 1989).

Ἰδοὺ καὶ οἱ τίτλοι τῶν περιεχομένων στὸ δεύτερο μέρος τοῦ τόμου II πραγματειῶν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως τῆς κάθε μιᾶς: Monique Dixsaut, «Ὁ Πλάτων καὶ ὁ λόγος τοῦ Παρμενίδου», Rocca-Serra, «Ὁ Παρμενίδης στὸν Διογένη Λαέρτιο», Muller, «Ὁ Εὐκλείδης τῶν Μεγάρων καὶ ὁ Παρμενίδης», Barbara Cassin καὶ Michel Narcy, «Ὁ Παρμενίδης σοφιστής: ἡ ἀριστοτέλεια ἀναφορὰ τοῦ ἀπ. XIV», Guérard, «Ὁ Ἐλεάτης Παρμενίδης στοὺς Νεοπλατωνικοὺς», O'Brien, «Προβλήματα συγκροτήσεως τοῦ κειμένου: ἡ μεταβίβαση τοῦ Ποιήματος στὴν Ἀρχαιότητα».

Οἱ τίτλοι ἐκφράζουν ἱκανὰ τὸν χαρακτήρα καὶ τὰ περιεχόμενα τῆς ἐξάδας αὐτῆς πραγματειῶν, προορισμένων εἰδικὰ νὰ συμβάλουν στὴν ἀποσαφήνισιν τῶν ἀναφορῶν στὸν Παρμενίδη καὶ τῶν ἐρμηνειῶν τῆς διδασκαλίας του ἢ ὁρισμένων στοιχείων τῆς ἀπὸ ἀρχαίους συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Εὐκλείδης, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, οἱ Νεοπλατωνικοί, ὁ Διογένης Λαῆτιος, εἴτε νὰ διευκρινίσουν, καθὼς ἡ τελευταία, ζητήματα σχετικὰ μὲ τὴ μεταβίβαση τοῦ παρμενίδειου κειμένου ἤδη στὴν ἀρχαιότητα.

Καὶ τὸ δεύτερο μέρος τοῦ δευτέρου τόμου εἶναι ἀρκετὰ σπουδαῖο, ἂν καὶ ὕστερεϊ συγκριτικὰ πρὸς τὸ πρῶτο μέρος. Ἡ ἀξία του εἶναι ἀναμφίβολη γιὰ εἰδικὸς μελετητές. Ἐξ ἄλλου, ἰσχύουν κάπως καὶ γι' αὐτὸ οἱ παρατηρήσεις μας γιὰ τὸ πρῶτο μέρος.



Ἡ παρουσία τῶν δύο τόμων τοῦ πολυφρόντιστου αὐτοῦ συγγράμματος εἶναι γιὰ ἡμᾶς ἰδιαίτερα τοὺς Ἕλληνες κάτι παρήγορο καὶ συγκινητικό. Στὴν προτελευταία δεκαετία τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα, ἐποχῆς τῆς ἀπογειωμένης πρὸς τὸ Διάστημα ἐπιστήμης καὶ τοῦ μύχια διασπασμένου ἀτόμου τῆς ὕλης, ἡ ἀφοσιωτικὴ ἐνασχόληση ἐπιλέκτων Εὐρωπαίων λογίων μὲ τὸ πνευματικὸ αὐτὸ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα κληροδότημα ἑνὸς πολιοῦ Ἑλλήνα στοχαστῆ, γεννημένου πρὶν ἀπὸ εἴκοσι πέντε αἰῶνες σὲ μικρὴ ἑλληνικὴ πόλη τῆς Ἰταλίας, ἐνέχει ἀξία ἐμπνευστικοῦ συμβόλου, ὡς ἔμπρακτῃ ἐκδήλωση εὐλάβειας πρὸς τὸν κατ' ἐξοχὴν γενάρχη τῆς εὐρωπαϊκῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ ἀκατάλυτο ἀξίωμα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Κ. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ
(Μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν)

QUELQUES LIVRES SUR LES PRÉSOCRATIQUES

La parution d'ouvrages des francophones et d'instruments de travail dans le domaine de la philosophie présocratique connaît désormais une accélération remarquable. Se rappeler, notamment, les trois ouvrages sur Parménide: *Les deux chemins de Parménide*, par Nestor-Louis Cordero (Paris, Vrin, et Bruxelles, Ousia, 1984), *Mythe et Philosophie chez Parménide*, par Lambros Couloubaritsis (Bruxelles, Ousia, 1986), et l'ouvrage collectif *Études sur Parménide*, édité sous la direction de Pierre Aubenque (en deux tomes: Paris, Vrin, 1987).

De nouveaux instruments de travail, tels *Les Présocratiques*, édition établie par Jean-Paul Dumont, avec la collaboration de Daniel Dellattre et de Jean-Louis Poirier: Paris, Gallimard, 1988, «Bibliothèque de la Pleiade» et *Les Présocratiques: Bibliographie analytique (1879-1980)*, par Léonce Paquet, Michel Roussel et Yvon Lafrance (Montréal, Bellarmin et Paris, Les Belles Lettres, 1988), comblent un vide remarquable: l'un pour le public francophone (en français il n'y avait que des collections partielles des fragments des présocratiques), l'autre pour la communauté scientifique internationale (dans ce cas aussi il n'y avait, auparavant, que des bibliographies particulières, notamment pour Héraclite et pour les Sophistes).

Le répertoire bibliographique, dont nous allons donner la référence, est l'œuvre d'une équipe canadienne de l'Université d'Ottawa, appartenant au «Laboratoire de recherches sur la pensée antique et médiévale» dont M. Lafrance est le directeur. Il ne s'agit, pour l'instant, que du premier tome

